

УДК 330.322

Світлана ХРУПОВИЧ

**ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЕФЕКТИВНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ**

Резюме. Досліджено економічний розвиток Тернопільської області через призму географічного розташування та історичних традицій виробництва. Представлено результати спільного дослідження автора та громадських організацій, які дозволяють виявити відсоткові значення вікових груп українських трудових мігрантів. За допомогою офіційних даних Національного Банку, визначено динаміку грошових потоків, а також структуру грошових доходів громадян, які працюють за кордоном. Встановлено, що сучасна суспільно-політична криза в економіці України змінила вектор грошових надходжень від трудової міграції в бік зменшення. Визначено динаміку надходжень грошей від трудової міграції як один з індикаторів економічної нестабільності. Запропоновано залучати місцеві органи влади для розроблення ефективних програм із використання грошових надходжень трудових мігрантів як результативний фактор генерування інвестиційних потоків у регіон.

Ключові слова: трудові мігранти, грошові перекази, інвестиції, регіональна політика, заробітчани, трансферти, капітал.

Svitlana KHRUPOVYCH

**FORMATION OF REGIONAL POLICY OF MIGRANT LABOR
REMITTANCES EFFECTIVE USE**

Summary. The economic development of Ternopil region in the light of its geographic location and historical traditions of production is researched. The results of the author's and non-governmental organizations joint research allowing to identify the percentage of Ukrainian migrant workers age groups are presented. Using the National Bank of Ukraine official data the cash flow dynamics is identified as well as the structure of migrant workers' incomes. It is determined that the current socio-political crisis in Ukraine resulted in the decrease of migrant labor remittances. The dynamics of the migrant labor remittances as one of the indicator of economic instability is determined. The results of a comparative analysis of investments in fixed assets and residential construction over the different regions of Ukraine testify that the largest share of money in Ternopil region is invested in residential construction rather than in production. It is determined that this tendency doesn't allow the creation of additional jobs for migrant workers returning home. It is offered to involve local authorities for development of effective programs concerning the use of migrant's cash flows as an effective factor for attracting investment flows into the region. The migrant workers' entrepreneurial skills are proposed to be used all over the region's territory with the aim of providing budget revenues and job creation.

Key words: labor migrants, remittances, investment, regional policy, migrant workers, transfers, capital.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні міграційні процеси у всіх регіонах України набувають ознак диверсифікації за напрямками, активно переміщуючи вектор переїздів у розвинені країни Європи та США, формуючи тим самим вторинні ринки праці цих країн та набуваючи інших універсальних ознак. До таких глобальних тенденцій відносяться зміни у напрямках грошових переказів і посилення ролі цієї частки доходів у структурі грошових надходжень домогосподарств. Зарубіжні країни доволі часто проводять дослідження грошових закордонних трансфертів, публікуючи їх у матеріалах Міжнародної організації міграції, Міжнародної організації праці та інших фахових виданнях. Як показують результати цих вимірювань, сім'ї мігрантів найчастіше використовують грошові перекази для купівлі товарів споживання. Проте зі зростанням потоку трудових мігрантів постає завдання перерозподілу цих трансфертів родинам у розвиток через інвестування, а не для споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом ряд вітчизняних науковців, таких, як Гетьман Є., Лібанова Е., Гнатюк П. [3, 5, 6] аналізували роль трудових мігрантів та їх заробітків, проте не було вагомих публікацій результатів репрезентативних порівняльних досліджень. Загалом, це пояснюється тим, що міжнародна трудова міграція досить важко піддається статистичному вимірюванню та оцінюванню, так як не врегульована законодавством України. Чисельність нелегальних працівників за кордоном визначається шляхом соціологічних опитувань, або через покрокову методику обчислень статистичними органами. Вітчизняні науковці Поліщук О.А. та Табунчик В.П., розглядаючи перекази мігрантів як джерело інвестицій в економіку України досить влучно зауважили, що: «Неефективне використання потенціалу грошових переказів мігрантів зумовлене не недостатністю підприємницьких здібностей мігрантів, а структурними перешкодами, які виникають на місцевому, національному та міжнародному рівнях» [7]. Досить цікавим є підхід Побулавець Н.Л., що стосується впливу валютних надходжень від робітників-мігрантів на формування кредитного рейтингу країни, позаяк такі вектори залучення фінансових ресурсів впливають на економічне зростання [8].

Метою статті є аналіз результатів досліджень, проведених автором та громадськими організаціями щодо динаміки трудової міграції, а також оцінювання впливу грошових трансфертів заробітчани, які є вагомим джерелом інвестиційного капіталу регіону, на економічний розвиток області та добробут сімей, члени яких отримують доходи за кордоном.

Виклад основного матеріалу. Високий рівень безробіття та низький рівень оплати праці є основними полюсами, які визначили економічний розвиток Тернопільського регіону як такий, що залежить від грошових надходжень заробітчани. Особливістю розселення області є те, що частка міського населення складає 42% від загальної кількості, тобто існує тенденція переважання сільського населення. Відповідно і традиції виробництва склалися такими, що тяжіють більше до сільського господарства. Насамперед, це – вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі, великої рогатої худоби, свиней, птиці. Промислово-виробничу систему Тернопільщини представляють машинобудівні та металообробні підприємства, заводи харчосмакової, м'ясної, молочної промисловості, а також ряд підприємств деревообробної галузі та будівельних матеріалів. Область здавна характеризувалася і такими ознаками, як високий приріст населення, низька частка розлучень у порівнянні з іншими регіонами України. Давні історичні традиції, християнська віра населення сформували менталітет міцної родини на цій території.

На сьогодні не часто можна зустріти на Тернопільщині родину, котра б була міцною і повною, тобто всі члени сім'ї працювали б на території області. Внаслідок того, що міграція працездатного населення у віці від 16 до 65 років з цього регіону вже сягнула розмірів далеко не природних, а скоріше стихійних, ми втрачаємо здобутки наших предків, нашу духовність. Втрачаємо міцність і непохитність нашої родини. Ми можемо втратити інтелект майбутньої нації, який повинні формувати у нащадків молоді батьки. У досліджуваній області нелегальна трудова міграція стала невід'ємною рисою її соціальної дійсності, однією із ключових її характеристик, фактором у економіці регіону, який недостатньо трактувати як «негативне соціальне явище». Зважаючи на виняткову важливість створення сприятливих умов для збільшення кількості робочих місць, а відтак і рівня життя у Тернопільській області, завдання із забезпечення її інвестиційними коштами набуває стратегічного значення. Таким чином, розкриття цієї проблематики є дуже актуальним для сьогоденного стану економічного розвитку не лише області, а й України, з метою забезпечення її

подальшої економічної безпеки та зменшення відтоку активної робочої сили за межі країни.

Як показали дослідження автора, проведені спільно з Тернопільським міським клубом «Відродження нації» за підтримки міжнародної організації із запобігання торгівлі людьми «LA STRADA», населення, котре виїхало за кордон у пошуках постійних і тимчасових заробітків, можна віднести до трьох груп:

- I. Працездатні громадяни у віці 45 – 65 років (34%);
- II. Працездатні громадяни у віці 25 – 45 років (52%);
- III. Працездатні громадяни у віці до 25 років (14%).

Характеризуючи кожну вікову групу, відзначимо, що мігранти першої – це вже немолоді люди, котрі у 90-х роках минулого століття втратили робочі місця внаслідок фрикційних та структурних зрушень на ринку праці, а пізніше й циклічного безробіття, яке було характерним для перехідної економіки України. Не маючи можливості шукати іншої роботи та змінювати кваліфікацію, велика кількість працездатного населення Тернопільщини змушена були працювати в Росії та країнах далекого зарубіжжя. Ми вважаємо, що саме ця група може брати участь у міжнародному поділі праці без втрат для економіки України. Навпаки, заощадження українських громадян повинні надходити на батьківщину у формі прямих приватних інвестицій для розвитку господарства області.

Найвагоміший кластер у цьому поділі займають молоді люди у віці 25 – 45 років. Працюючи за кордоном на умовах трудового договору, а частіше нелегально, виїхавши як туристи, чоловіки та жінки з українських родин продають іноземним країнам свій інтелект, свою здатність до праці, сформовані на території України. Отримавши освіту у вітчизняних навчальних закладах, набувши кваліфікації на підприємствах та інших установах області, молоді люди, не маючи змоги в подальшій реалізації своїх здібностей, виконують на території зарубіжних країн найчастіше роботу, котра не потребує фахової кваліфікації (домогосподарки, різноробочі, офіціанти). Крім того, жінки та чоловіки, працюючи далеко від свого рідного дому, не мають можливості виховувати дітей. Матеріальна допомога, котру батьки надають своїм нащадкам, не може повною мірою сприяти формуванню повноцінної особистості, не може прищепити дітям любов до батьків, до рідної землі, на якій їм потрібно буде працювати.

Третю групу мігрантів становлять молоді люди, а іноді й діти, котрих батьки-заробітчани забрали із собою за кордон. Це найменша вагова категорія у складі робочої сили, яка працює за рубежем, проте ця категорія складає, на нашу думку, найбільшу небезпеку для молоді української економіки. Це можна пояснити наступною тенденцією: молоді люди намагаються використати свій потенціал за кордоном з метою отримання освіти й подальшого працевлаштування та створення сімей за межами своєї вітчизни. Існує велика ймовірність того, що саме вони більше ніколи не повернуться на Тернопільщину для постійного місця проживання й працевлаштування.

Тут варто додати, що при опрацюванні результатів власного дослідження автор використовувала і результати опитування, проведені Західноукраїнським Центром «Жіночі перспективи» серед українських заробітчани. Хоча, як ми вважаємо, це опитування має цінність лише як оглядове дослідження, з нього можна почерпнути оригінальні висновки, а саме:

- опитані українські заробітчани за кордоном – потенційні бізнесмени – майже наполовину (47,5%) люди з вищою освітою; 26,14% мають середню спеціальну освіту;
- вони репрезентують широкий спектр наявних в Україні спеціальностей: технічних (31,61%), гуманітарних (19,35%), медичних (3,22%).

За оцінками ООН, кількість мігрантів, що живуть за межами рідних країн, з 1990 до 2013 року збільшилася на 50%, сягнувши 231,5 млн. осіб. За прогнозами експертів, ця цифра буде зростати, а тому будуть зростати також і обсяги та роль грошових переказів [3]. Грошові перекази давно стали рятівним колом для багатьох сімей. Водночас для низки країн перекази відіграють важливу роль у доступі до іноземної валюти та розвитку економіки. Особливого значення надходження валютних коштів з-за кордону має у нинішній кризовий період в Україні. Навіть, коли з держави витікає капітал, трудові мігранти залишаються найбільш лояльними інвесторами. Ми будемо розглядати приватні грошові перекази як потоки ресурсів домогосподарств, що надходять від постійних та тимчасових мігрантів з-за кордону. У період девальвації національної валюти ці надходження значно скоротилися через різноманітні обмежуючі дії регулятора грошового ринку щодо видачі валютної готівки через касу (табл. 1)

Таблиця 1

Обсяги приватних грошових переказів з-за кордону, млн. доларів США [4]

Table 1

The volume of private money transfers from abroad, million US dollars [4]

Показники	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
За каналами надходження переказів					
1. Через кореспондентські рахунки банків	2959	3252	3278	3293	2410
2. Через міжнародні платіжні системи	2126	2804	3213	4084	3190
3. Неформальними каналами	777	963	1035	1160	889
За джерелами формування переказів					
1. Оплата праці	3373	4022	4619	5652	4318
2. Приватні трансферти, у т.ч.	2489	2997	2907	2885	2171
– грошові перекази робітників	1560	1890	1749	1531	1165
– інші приватні трансферти	929	1107	1158	1354	1006
УСЬОГО	5862	7019	7525	8537	6489
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	4,1	4,1	4,1	4,5	4,9

Дані таблиці свідчать про те, що за аналізований період з 2010 року ми мали стабільне зростання грошових надходжень від мігрантів із середнім темпом 7,5% до 2013 року. Проте нестабільна суспільно-економічна ситуація в країні створила передумови для скорочення цих надходжень на 24% у 2014 році. За перший квартал 2015 року українські заробітчани перевели лише 1,03 млрд. дол. США, що на 33% менше, ніж за перший квартал 2014 року. Така статистика свідчить про те, що зростає частка мігрантів, які не бачать свого майбутнього та майбутнього своїх дітей в Україні. Скоротивши перекази грошових коштів сім'ям, трудова міграція за кордоном орієнтується на те, щоб надалі інвестувати зароблені кошти у ті країни, де вони тимчасово перебувають. Така негативна тенденція буде продовжуватися до того моменту, поки на батьківщині не відновиться стабільність, як економічна, так і політична. Динаміка грошових переказів мігрантів, яка продемонстрована в таблиці 1, є досить сильним індикатором того, які очікування українців за рубежом. На жаль, на

сьогодні, вони є досить песимістичними, позаяк відтік людей за кордон зростає, а надходження грошових коштів скорочуються високими темпами.

За повідомленням обласної державної адміністрації Тернопільської області [2], станом на 1 січня 2015 року прямих іноземних інвестицій в регіон надійшло на суму 55,8 млн. дол. США, або ж 0,5% від загальної кількості інвестованого капіталу в економіку України. На підприємствах промисловості зосереджено 33,1 млн дол. США (58,6% загального обсягу прямих інвестицій), у т.ч. переробної промисловості – 23,3 млн дол. США (41,3%), добувної промисловості й розроблення кар'єрів – 9,3 млн. дол. США (16,4%).

- ✓ У Львівській області освоєно 4,1% від загального обсягу інвестицій на 990 підприємствах;
- ✓ у Хмельницькій області освоєно 0,5% інвестицій на 88 підприємствах;
- ✓ в Івано-Франківській області освоєно 1,3% інвестицій на 218 підприємствах.

Зупинимось детальніше на місці Тернопільської області серед інших регіонів України, тим самим пояснивши, чому на сьогодні досліджуване територіальне об'єднання займає таке не вигідне для себе становище. Для цього звернемося до останніх опублікованих статистичних даних, зведених у таблиці 2, станом на 1.01.2014 р. [1, с. 183, с. 196] і розрахуємо відсоток інвестицій в житлове будівництво у відношенні до інвестицій в основний капітал.

Таблиця 2

Інвестиції в основний капітал та у житлове будівництво по регіонах України у 2013 році (в порівн. цінах, млн. грн.)

Table 2

Investments in fixed assets and residential construction over the regions of Ukraine in 2013 (in comparative prices, million UA hryvnias)

Області України (вибірково)	Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	Інвестиції у житлове будівництво	
		Всього, млн. грн.	У відсотках до інвестицій в основний капітал, %
Вінницька	6110	1256	20,6
Волинська	3327	710	21,3
Житомирська	3605	503	13,9
Кіровоградська	3224	298	9,2
Миколаївська	5009	357	7,1
Рівненська	2837	958	33,8
Херсонська	2125	362	17,0
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	2976	1045	35,1
Чернівецька	2257	1291	57,2

Дані таблиці дозволяють констатувати, що в Тернопільській області досить вагома частка інвестицій спрямовується на житлове будівництво. Тобто, коли в інших областях кошти, інвестовані в основний капітал, будуть працювати на розвиток економіки регіону, лівова частка інвестицій у житлове будівництво не буде приносити доходів Тернопільському регіону. Це свідчить про те, що доходи громадян області, котрі працюють за кордоном, спрямовуються на придбання нерухомості. З іншого боку, позитивними наслідками такої структури інвестування коштів є те, що на Тернопільщині швидкими темпами розвивається капітальне будівництво і є тенденція

до зростання цієї галузі промисловості. Тут необхідно також звернутися і до статистичних даних по вкладах населення у комерційних банках України [1, с. 387]. У Чернівецькій області частка вкладів в іноземній валюті до загальної кількості депозитів складає 53%, в Житомирській області – 21%, в Рівненській – 35%, в Тернопільській області аж 55%. Ще одна досить вагома причина, за якої «інвестиційний клімат» області не може потеплішати – це низька платоспроможність населення (табл. 3) [1, с. 334 – 342].

Показники зайнятості населення Тернопільської області

Таблиця 3

Table 3

Employment indicators in Ternopil region

Показники	Тернопільська обл.	Україна
Кількість зайнятого населення (%)	56,2	60,3
Рівень безробіття (у відсотках до економічно активного населення)	9,4	7,2
Доходи населення, грн. за рік	18996,6	26167,15
Середньомісячна заробітна плата (грн.)	2359	3265

Розглянувши інвестиційну ситуацію, яка склалася в Тернопільській області, та причини, що слугують доказом низької привабливості цього регіону для потенційних інвесторів, перейдемо до аргументів, які свідчать на користь тих факторів, задля яких інвестиції сьогодні на розвиток виробництва області, спричинивши мультиплікативний ефект, будуть генерувати збільшення ВВП у майбутньому.

1. Збереження існуючих підприємств та створення нових дозволить виготовляти конкурентоспроможні товари та послуги, які можуть мати сталий успіх на ринку, збільшивши тим самим імідж регіону.

2. Підвищення рівня залучення трудових ресурсів призведе до зменшення масштабів безробіття.

3. Вітчизняний капітал та інтелект повинен працювати на економіку України, а не на приватні зарубіжні господарства.

4. Збільшення платежів до бюджету спричинить покращення соціального становища всіх верств населення.

Автор вважає, що джерелом поповнення інвестицій області поряд із прямими зарубіжними та вітчизняними вкладеннями мають стати заощадження громадян, котрі працюють за кордоном. Місцевою владою повинні бути створені умови для залучення вкладів на розвиток виробництва регіону. Адже саме в процесі виробництва створюється найбільша частка доданої вартості, котра призводить до зростання ВВП країни. За роки незалежності України не лише суттєво зменшився приплив інвестицій в області, а й змінилася структура вкладень. Такий розподіл інвестованих коштів не зможе в майбутньому суттєво збільшити зайнятість у регіоні та сприяти використанню інтелектуального потенціалу на підприємствах області.

Створюючи умови для спрямування коштів на розвиток промислового виробництва області, варто відзначити, що територія західного регіону, це, перш за все, місцевість з переважаючою часткою сільського населення, родючими ґрунтами та навиками ведення сільського господарства в населення. Варто взяти до уваги і факт високої кваліфікації місцевого населення в спеціальностях та професіях

машинобудування та швейної промисловості. Відтак, першочергового значення для подальшого розвитку досліджуваного регіону набуває створення сприятливих умов для легалізації заробітчан, що повертаються на батьківщину, реалізації ними підприємницьких та інших соціальних активностей, формування за їх допомогою інфраструктури нових робочих місць. Неврахування фактора спрямованості фінансового та інтелектуального капіталу українського працездатного населення в економіку області та нестворення сприятливих умов для його вкладення підсилуватиме стаціонарну міграцію з України найбільш дієздатних представників її молодшого покоління.

Висновки. Формування регіональної політики ефективного використання грошових коштів заробітчан повинно бути зорієнтоване, перш за все, на збільшення кількості робочих місць у Тернопільській області. Дане дослідження не вичерпує проблеми доцільності забезпечення регіону інвестиційними коштами. Ми лише торкнулися спроби пояснити, чому саме зараз необхідно збільшити частку прямого інвестованого капіталу для економічного розвитку Тернопільської області. Якщо сьогодні не дбати про інтелект майбутньої нації, не створювати умови для того, щоб українські громадяни відчули себе продуктивною силою суспільства, яка повинна дати імпульс його економічного і культурного розвитку, ми будемо приречені на поступову деградацію.

Conclusions. The increase in the number of jobs in Ternopil region should become the priority task for the formation of regional policy of migrant workers' money flows effective use. The research doesn't settle the issues of the region's provision with investment funds feasibility. We have just made an attempt to explain why the increase in the share of direct invested capital for the Ternopil region economic development is in need. The society will be faced with gradual degradation if at present we neglect the future generations intellect, create no opportunities for Ukrainian citizens to treat themselves as a productive force of the society ensuring impetus to its economic and cultural development.

Використана література

1. Статистичний щорічник України за 2013 рік; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 533 с.
2. Інформація щодо іноземного інвестиційного співробітництва області станом на 1 квітня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/655.htm>
3. Гетьман, Ева. Питательная сила для экономики [Текст] / Е. Гетьман // Українська правда. – 04 грудня. – 2014. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2014/12/4/509254/>
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>
5. Гнатюк, П. Міграція та грошові перекази мігрантів [Текст] / П. Гнатюк // Майбутнє міграції в Україні. Звіт конференції. – К.: МОМ, 2011. – С. 27.
6. Лібанова, Е. Міграційні трансферти. Бідність і нерівність в Україні [Текст] / Е. Лібанова // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України. – К.: НІСД, 2011. – С. 18.
7. Поліщук, О.А. Перекази мігрантів як джерело інвестицій в економіку України [Текст] / О.А. Поліщук, В.П. Табунчик // Економічні науки 4. Інвестиційна діяльність і фондові ринки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2012/Economics/4_95873.doc.htm
8. Побулавець, Н.Л. Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку [Текст] / Н.Л. Побулавець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2013. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

Отримано 12.11.2015